

CONCERTGEBOUW DE VEREENIGING WEER EEN FEEST OM TE BEZOEKEN

HET NIJMEEGSE CONCERTGEBOUW DE VEREENIGING WAS NA 100 JAAR GEBRUIK EN ZEER VEEL BOUWKUNDIGE INGEPEN VERANDERD IN EEN DONKER EN SLECHT FUNCTIONEREND GEBOUW. HET MASTERPLAN VAN BRAAKSMA & ROOS ARCHITECTENBUREAU HERSTELT DE FEESTELIJKHEID VAN HET OORSPRONKELIJKE ONTWERP EN DE HELDERE LOGICA VAN HET GEBOUW.

TEKST DANIEL VAN CAPELLEVEEN FOTO'S ARJEN VELDT, BRAAKSMA & ROOS ARCHITECTENBUREAU

De concertzaal van de Vereeniging bestond eerst voornamelijk uit variaties van wit met goudkleurige toevoegingen. Naar aanleiding van kleurhistorisch onderzoek zijn de ornamenten nu brons in plaats van goud. Daarnaast is de verlichting verbeterd en zijn nieuwe, warmere kleuren toegevoegd.

HET WAS ALLEEN EEN KWESTIE VAN DE PRINSES WEER WAKKER KUSSEN

Concertgebouw de Vereeniging in Nijmegen stamt uit 1915 en wordt om zijn akoestiek in een adem genoemd met het Concertgebouw in Amsterdam en de Musikverein in Wenen. Ten tijde van de oplevering was het ontwerp van architect Oscar Leeuw een kleurrijk en feestelijk gesamtwerk in art-decostijl, maar na 100 jaar gebruik en veel bouwkundige ingrepen was daar niet veel meer van over. Maar nog belangrijker: de logica en toegankelijkheid van het gebouw was verdwenen. Architectenbureau Braaksma & Roos stelde een masterplan op dat in drie fases, verspreid over een periode van vier jaar, is uitgevoerd. Met de uitvoering van het plan moest de samenhang, de transparantie en de heldere logistiek van het gebouw weer terugkomen. Daarbij moest het geen reconstructie worden van het origineel, maar een herinterpretatie van de feestelijke sfeer die het 100 jaar geleden had.

MENGELMOES VAN STIJLEN EN SFEREN

Lucia van der Horst, architectuurhistoricus bij Braaksma & Roos onderzocht de geschiedenis van het rijksmonument. Zij ontdekte dat er de afgelopen 100 jaar maar liefst 36 ingrepen, verbouwingen of uitbreidingen zijn geweest. Als reden noemt Van der Horst de multifunctionaliteit van het gebouw. "De Vereeniging is zowel een concertgebouw als sociëteitsgebouw en over de jaren heen is er veel vraag geweest naar verschillende functies, met een groot aantal ingrepen als gevolg."

Door al die ingrepen was het gebouw een mengelmoes van stijlen en sferen geworden, waarbij de transparantie en openheid van het origineel was verdwenen. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt natuurlijk spijtig, maar niet direct een reden om miljoenen in een renovatie te pompen. De behoefte om te vernieuwen zat hem voornamelijk in de functionaliteit.

"Het gebouw werkte gewoon niet meer", zegt Job Roos, partner bij Braaksma & Roos architectenbureau. "De bezoekersstromen, de garderobes, locaties van de toiletten en de uitgifte van de drankjes – alles was verspreid op een onlogische manier waardoor het gebouw was verstikt. Daarnaast was ook de techniek van het gebouw dramatisch. Zachte muziek kon bijvoorbeeld niet, want de brom van de klimaatinstallatie was te heftig. Dit alles deed geen recht aan de feestelijkheid en functionaliteit die het gebouw ooit had."

OVERKOEPELEND MASTERPLAN

Om het gebouw weer functioneel te krijgen, ontwikkelde Braaksma & Roos een overkoepelend masterplan, waaraan een goede studie van het gebouw en dialoog met de betrokken partijen ten

grondslag lag. Het zou immers zonde zijn om wederom een verbouwing uit te voeren die een aantal jaar later weer achterhaald zou zijn. Maar ook vanuit praktisch oogpunt was het masterplan een noodzaak. Budget voor de vernieuwing was er namelijk niet. Het moest in delen losgeweekt worden via de gemeente en provincie. Roos: "We hielden er rekening mee dat misschien niet al het geld los zou komen. Dus als je een ingreep doet moet je wel een visie hebben op het totaal."

Naast het budget was er ook een logistieke uitdaging: het gebouw moest tijdens de werkzaamheden in bedrijf blijven. Alleen tijdens de zomer ging het een paar maanden dicht. De werkzaamheden moesten dus zorgvuldig in die perioden gepland worden. Vanwege deze uitdagingen is het plan uitgevoerd in drie fases, verdeeld over een periode van vier jaar. In de eerste fase zijn de installaties van het pand aangepakt, in de tweede fase de centrale foyer en het grand café en in de derde fase de concertzaal en omliggende ruimtes, inclusief de nieuwbouw aan de achterzijde van het gebouw.

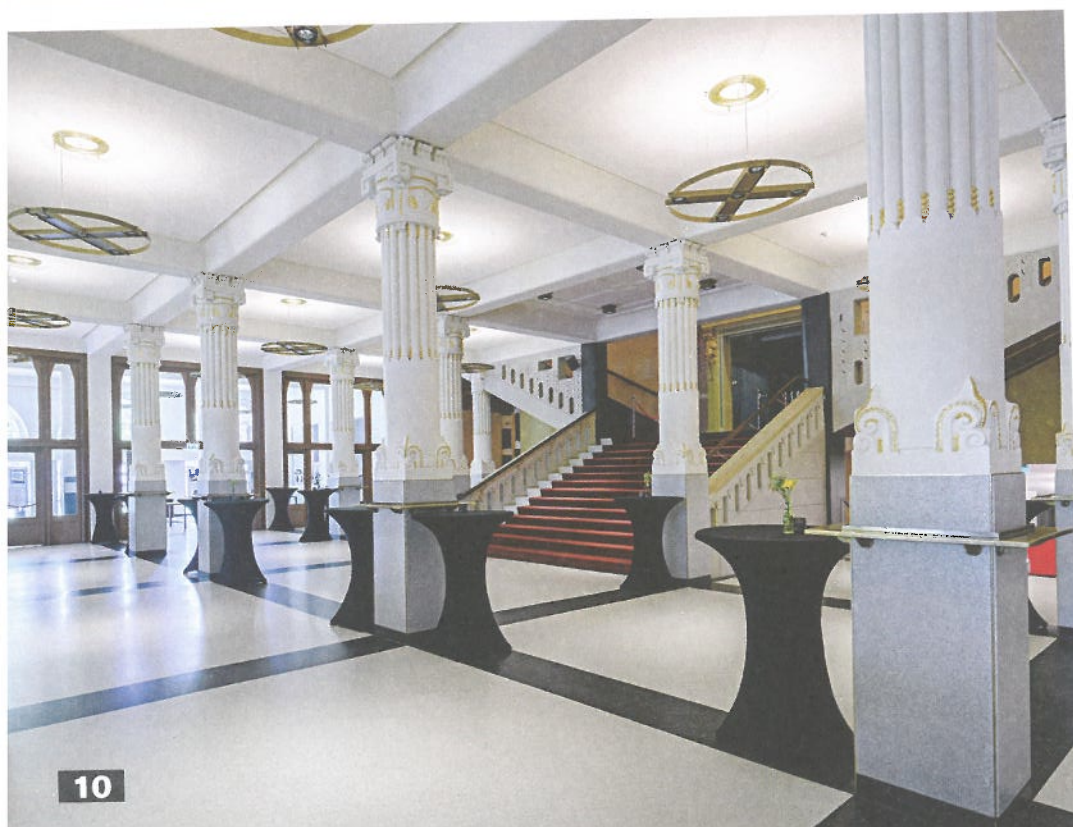
BAOPT-SYSTEEM

In fase 1 is voornamelijk het onzichtbare deel aangepakt, dus de techniek, verlichting en de klimaatinstallatie. Daarvoor is buiten het gebouw een ondergrondse prefab kelder geplaatst. De vernieuwde klimaatinstallatie in de concertzaal is het zogenoemde BaOpt-systeem, een systeem zonder gerichte luchtstroom, zoals wel gebruikelijk bij conventionele systemen. In plaats daarvan heft het systeem de krachten op die koude lucht laten dalen en warme lucht laten stijgen. Wat resteert, is een zeer geringe luchtstroom en een natuurlijke diffusie van verse lucht in de ruimte.

"Dit klinkt een beetje als abracadabra, maar we hebben het al eerder toegepast in het Kunstmuseum in Den Haag en het werkt echt", zegt Roos. Hoe het systeem precies werkt kan de architect niet vertellen, omdat de producent Bosch daar niet te veel over los wilt laten. Wel kan hij een aantal voordelen noemen: "De temperatuur is onderin de zaal gelijk aan bovenin de zaal. Ook is er geen koudeval rondom de glas-in-lood ramen boven in de zaal. Daarnaast hebben we hier maar zes roosters in het plafond nodig voor het systeem en die hebben we mooi kunnen wegwerken."

CENTRALE FOYER EN GRAND CAFÉ

De centrale foyer en het grand café werden in de tweede fase onder handen genomen. De foyer was oorspronkelijk het logische hart van het gebouw, maar veel doorgangen en openingen zijn in de loop der jaren dichtgezet, waardoor het er donker en

^ De Vereeniging gezien vanaf het Keizer Karelplein. In 2015 vierde de Vereeniging het 100-jarig bestaan. De verlichting is ontworpen door BeersNielsen lighting designers.

<< De centrale foyer is na de renovatie weer open en uitnodigend en fungeert weer als hart van het gebouw, zoals oorspronkelijk bedoeld.

< Braaksma & Roos wilden alle ruimtes in het gebouw zo publiek toegankelijk mogelijk maken. Daarom is de bypass naar de toiletten zo aangekleed alsof je er met een glas wijn naar binnen kunt lopen.

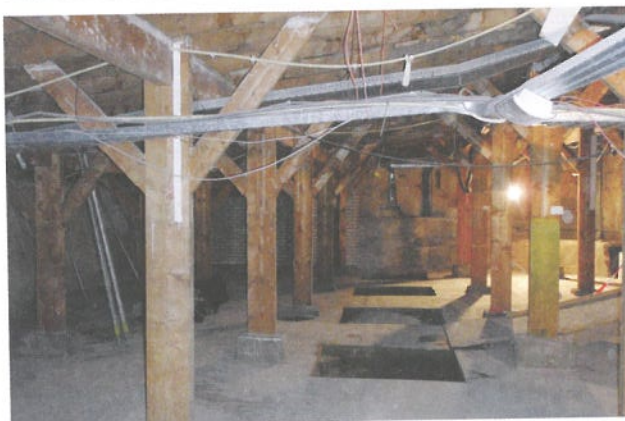
Bij het aanleggen van de ondergrondse bypass is eerst de grond verstevigd met een injectiemiddel. Zo is voorkomen dat de bestaande fundering wegzakte.

Buiten het gebouw is een ondergrondse kelder voor de voor de gebouwinstallatie aangebracht.

De oorspronkelijke situatie onder de vloer van de concertzaal. De houten onderslagbalken en kolommen zijn vervangen door staal. De houten balkenvloer is niet gewijzigd om de akoestiek van de zaal te waarborgen.

De concertzaal tijdens de renovatiewerkzaamheden.

weinig uitnodigend geworden was. Dit is opgelost door de verbinding tussen de foyer en het grand café met grote puien open te maken.

Om toch enigszins een scheiding te creëren, ontwierp het architectenbureau een meubel met daarin gekleurde glazen schotjes. "Dat lijkt misschien tegenstrijdig als je openheid wilt", vertelt Roos, "maar die schotjes vangen het licht op en geven het weer door. Dat laat het licht bloeien en zorgt voor speelsheid in de foyer."

Het restaurant en café zijn samengetrokken, de kolomstelling van de foyer is vervolgens in het grand café gekopieerd om hetzelfde beeld te creëren. Ook de ingang naar het gebouw is grotendeels vernieuwd. De oorspronkelijke rijke uitstraling van het ontvangstgedeelte is hersteld. Het meubilair in het grand café is speciaal ontworpen, duidelijk van nu maar art deco geïnspireerd.

ONDERGRONDSE BYPASS

De grootste bouwkundige ingreep in het bestaande gebouw is de bypass onder de centrale hal. "Er is in de jaren 90 een trap naar de garderobe in de kelder geplaatst. Dat was een steile trap met de uitstraling van een garage, totaal misplaatst in het ontwerp", zegt Roos. Die trap is verdwenen en in plaats daarvan is een bypass gemaakt naar de kelder, die van garderobe omgebouwd is tot toiletgroep en is uitgebreid aan de buitenzijde met een kelderuitbouw.

De meest lastige ingrepen vonden ondergronds plaats, zegt Arie Vreugdenhil, technisch ontwerper bij Braaksma & Roos. "De bypass kwam lager dan de betonnen strokenfundering van het gebouw zelf en dat betekent dat je niet zomaar de grond onder het gebouw kan afgraven. Het risico is dat daardoor de bestaande fundering wegzakt." Om dit te voorkomen is de grond eerst verstevigd met een injectiemiddel. Daardoor was het mogelijk de grond zonder talud of damwanden uit te graven en behield het een dragende functie. De bypass bestaat uit een gestorte betonnen vloer met kalkzandsteen wanden. Waterdicht maken van de wanden was niet nodig, aangezien het grondwaterpeil veel lager ligt dan het gebouw zelf.

Voor het architectenbureau en de opdrachtgever was het van belang dat alle ruimtes in het gebouw zo publiek toegankelijk mogelijk zouden zijn. Daarom is de bypass naar de toiletten zo aangekleed alsof je er zo met een glas wijn naar binnen kunt lopen. Roos: "Alles moet welkom voelen en een feestelijke uitstraling hebben. Dat is de gedachte."

De garderobes zijn verplaatst naar de voormalige bergingen onder de concertzaal. Ook daar vonden een paar stevige constructieve ingrepen plaats. De bestaande constructie bestond uit een

houten balkenvloer met kolommen en schoren. "Die constructie was niet brandveilig en moest ook akoestisch aangepakt worden om geluidshinder te voorkomen. Verder was de huidige kolomafstand te dicht op elkaar en daardoor niet bruikbaar", legt Vreugdenhil uit.

De houten draagconstructie is vervangen door een stalen constructie van brandwerend beklede onderslagbalken en met beton gevulde kolommen. De houten balkenvloer moest vanwege de akoestiek van de bovengelegen concertzaal intact blijven, de holle vloer werkt namelijk als een soort van klankbord voor de zaal.

VERBETERDE AKOESTIEK

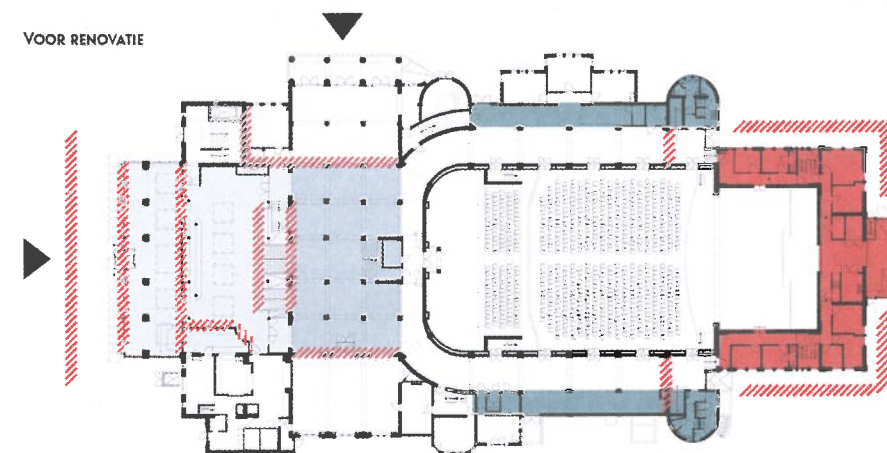
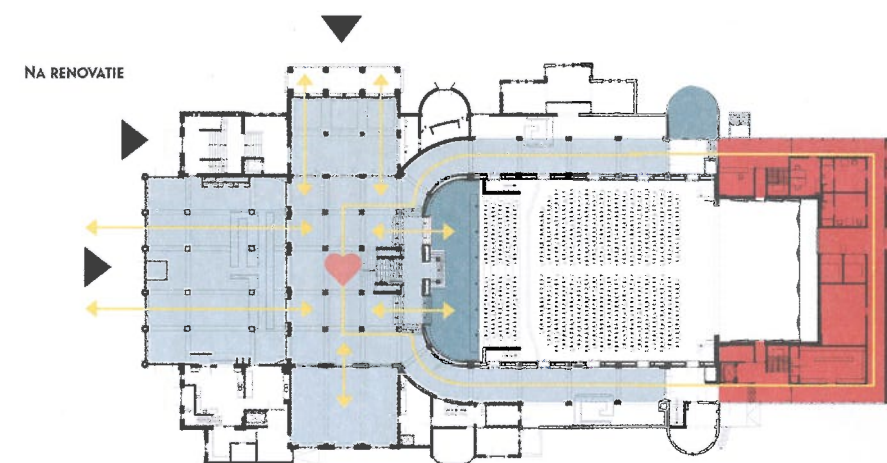
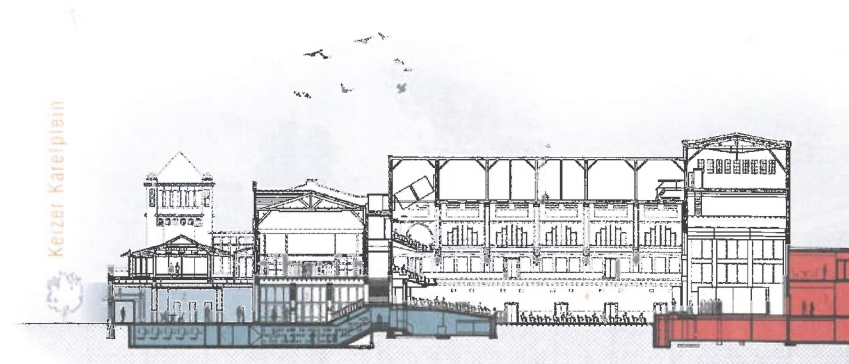
De akoestiek van de concertzaal was sowieso een belangrijk aandachtspunt. Zo zijn de gedateerde akoestische klankkaatsers aan het plafond verwijderd en vervangen door veel minder opvallende glazen kaatsers. Om te garanderen dat de verbouwing geen negatieve impact had, heeft Peutz eerst een nulmeting uitgevoerd en na de werkzaamheden aan de zaal in 2016 opnieuw de kwaliteit gemeten, waarbij ongeveer 5000 berekeningen zijn gemaakt. Dit leidde onder andere tot een advies van honderden vierkante meters extra tapijt op de grond. Ook is er veel overleg geweest, bijvoorbeeld met mensen die in deze zaal muziekopnames maken. "Eigenlijk is door dit alles de akoestiek zelfs iets beter geworden dan dat het was", zegt Roos. Dat wordt beaamd door de spelers van het Gelders Orkest, die al jaren optreden in De Vereniging.

NIEUWBOUW

Aan de achterzijde van het gebouw is een deel nieuwbouw gekomen voor de kleedkamers, artiestenfoyer, de bevoorrading en logistieke afhandeling. Daarvoor is het oude backstage gedeelte gesloopt. Voor Braaksma & Roos was de grote uitdaging hier: hoe maak je iets wat functioneel is en past bij het monument? Gekozen is voor een versmelting en samenhang met het oorspronkelijke ontwerp.

"De onderbouw is gesloten en aantrekkelijk gemaakt met nissen, grote ronde inrijpoorten voor de vrachtwagens met daaromheen een compositie van zink en lood", legt Roos uit. "De bovenkant is open met veel licht, hoogte en de kleuren van de Vereniging in het interieur. Het geheel is als het ware een tweede voorkant van het gebouw geworden."

De twee opvallende ronde overheaddeuren aan de zijkanten van de nieuwbouw bieden toegang tot overdekte loading docks. Om geluidsoverlast voor omwonenden te voorkomen, mag volgens de Hinderwet 's avonds en 's nachts niet meer in- en uitgeladen

- Backstage
- Garderobe/toiletten
- Centrale ontvangst
- Horeca
- Belemmering publiekstroom
- Herstelde publiekstroom

DE VEREENIGING

Foyer en grand café zijn met grote puien verbonden. Om toch enigszins een scheiding te creëren, ontwierp de architect een meubel met gekleurd glas.

Het grand café en restaurant zijn samenge-trokken tot een grote horecavoorziening.

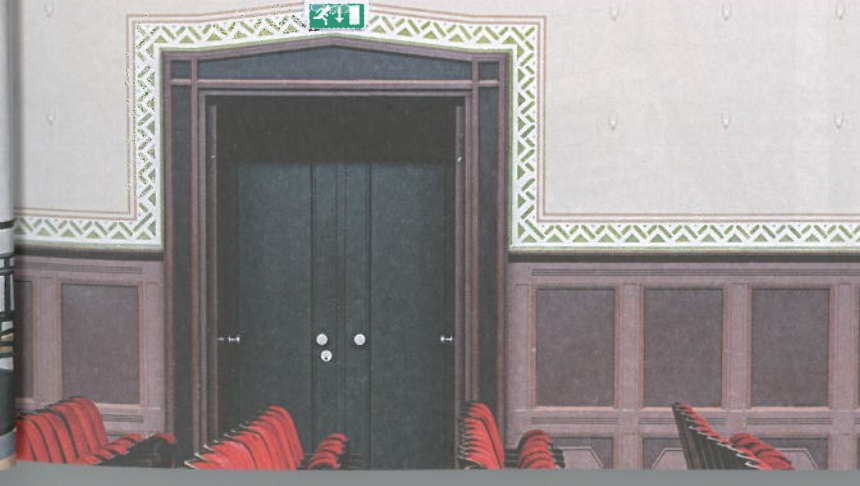

De nieuwe artiestenfoyer is hoog en licht met uitzicht over de stad. Deze ruimte kan ook gebruikt worden voor andere functies, zoals lezingen en concerten. Tegelijkertijd verbindt deze zaal de toegangen tot de grote concertzaal waardoor bezoekers helemaal rondom de zaal kunnen lopen.

De groene ornamenten boven de houten plinten zijn herinterpretaties zijn van de oorspronkelijke schilderijen van Oscar Leeuw. Het schilderwerk is uitgevoerd door Schakel Schilderbedrijf

Het nieuwbouwdeel aan de achterzijde. De onderbouw is gesloten en heeft grote ronde inrijpoorten voor de vrachtwagens met daaromheen een compositie van zink en lood. De bovenkant is open met veel licht.

worden. Mede om deze reden is die functie binnen geplaatst. De afmetingen zijn afgestemd op de maximale afmetingen van de vrachtwagens, die helemaal naar binnen kunnen rijden en op elk moment van de dag spullen in- en uitladen. Deze oplossing biedt ook meer gebruikscomfort, want het in- en uitladen gaat nu overdekt op twee plaatsen tegelijk, met liften in de buurt en meer opslagcapaciteit.

KERS OP DE TAART

Nog niet alle onderdelen van het masterplan zijn uitgevoerd. "We willen het landschappelijke park te midden waarvan het gebouw ooit stond herinterpreteren. Daar is op dit moment geen geld voor. En dat is jammer want het huidige buitengebied heeft nu niet de gewenste allure", vindt Roos. In tegenstelling tot de vernieuwde Vereniging zelf, waar de feestelijke art deco uitstraling en logica van het gebouw weer helemaal terug is. "En daar was het ons om te doen," zegt Roos. "We hoefden zelf geen over-the-top architectuur aan het gebouw toe te voegen, want die heeft het gebouw al. Het was alleen een kwestie van de prinses weer wakker kussen." ■

PROJECTGEGEVENS:

Locatie: Keizer Karelplein 2D, Nijmegen

Opdrachtgever: Gemeente Nijmegen

Architect: Braaksma & Roos Architectenbureau

Constructeur: Croes Bouwtechnisch Ingenieursbureau

Adviseur installaties: K&R Consultants, BAM

Adviseur akoestiek, bouwfysica en brandveiligheid:

Peutz

Aannemer: De Bonth van Hulten, Homij, BAM Techniek, StaPoTech

Schilderwerk: Schakel Schildersbedrijf

Interieurarchitect: Peter Sas, van der Plas Meubel & Project

Verlichting: BeersNielsen Lighting designers

Bruto vloeroppervlakte: 10.000 m²

Start bouw: fase 1: mei 2014; fase 2: mei 2015;

fase 3: najaar 2018

Oplevering: juni 2019

Bouwkosten: 21 miljoen euro